

2. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д.Ганич, І.Олійник. — К.:Вища школа,1985. — 360 с.
3. Новий словник іншомовних слів: Слова та словосполучення/ укл. О. Сліпушко. — К.:Аконіт, 2007. — 848 с.
4. Словник-довідник з культури української мови / укл. Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. — Вид.3. — К.: Знання, 2006. — 368 с.
5. Українська мова в професійній діяльності: навч. посіб./ В.В. Жайворонок, В.М. Бріцин, О.О.Тараненко. — К.:Вища шк., 2006. — 431с.

УДК 811.111:81'37

Колеснікова І.А.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови та літератури
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТІВ МОВНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ «СЛОВАРЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» БОРИСА ГРІНЧЕНКА)

Анотація. У статті подано аналіз маргінальних економічних назв української мови, які в різні історичні періоди функціонували в економічній сфері, а також досліджено трансформацію їхніх змістів порівняно із сучасними.

Ключові слова: маргінальна економічна назва, трансформація змісту, конотація, історична пам'ять, історичний маркер, лінгвокультурологічний коментар.

Аннотация. В статье предложен анализ маргинальных экономических наименований в украинском языке, которые в различные исторические периоды функционировали в экономической сфере, а также исследована трансформация их смыслов по сравнению с современными.

Ключевые слова: маргинальное экономическое наименование, трансформация смысла, коннотация, историческая память, исторический маркер, лингвокультурологический комментарий.

Summary. The article presents the analysis of Ukrainian marginal economic names, which were functioning in the sphere of economics during different historical periods of time. In addition, the transformation of their historical content is investigated in comparison with the modern one.

Key words: marginal economic name, transformation of the content, connotation, historical memory, historical marker, linguoculture, logical comment.

Логіка мови справедливіша за логіку окремих особистостей і навіть цілих поколінь її носіїв, про що свідчить збереження в узусі старих назв, які вже не є актуальними в сучасній економічній комунікації.

Економічні відносини є універсальними як у часі, так і в просторі; фактично, їх не можна уникнути нікому. Про їх актуальність свідчить аналіз навіть не центральних економічних понять, а маргінальних лінгвальних знаків, які тільки на перший погляд здаються другорядними.

За законами синергетики сучасну українську економічну терміносистему можна схарактеризувати як стабільно-нестабільну, яка все ж не проходить радикальних етапів коливань від порядку до хаосу. Ця терміносистема утворювалася протягом тривалого часу, залучаючи для номінації одиниці різних рівнів. Згадаємо теорію Полікарпова А.А. про життєвий цикл слова, яке, на відміну від живих організмів, не відходить у небуття, а залишається на периферії мови до певного моменту, зберігаючи ті кванти інформації, які не відтворює ніяка інша лексема. Сучасний глосарій не виключає більшість цих мовних знаків з обігу та не визнає їх лексичними архаїзмами. Узус нерідко використовує те, що не завжди відповідає нормі. І в цьому теж виявляється мудрість мови.

«Словарь української мови» Бориса Грінченка дає можливість виділити лінгвальні одиниці, що в окремі періоди розвитку суспільства належали до економічної сфери, віддзеркалювали конкретний сегмент картини світу і не є такими у сучасному дискурсі.

Спробуємо кваліфікувати ці, здавалось би, неважливі із сучасної точки зору, лексеми, які зберігають економічну інформацію минулих часів:

1. Назви, що не мають новітніх відповідників: *банка* (гульден; назва золоті монети, яка була в обігу в деяких країнах Європи); *велика банка* (10 гульденів); *баршівне* (плата за факторство, тобто маклерство); *баршишівник* (посередник при купівлі; фактор; маклер); *баршишник* (торговець кіньми; торгош). Сучасні тлумачні словники, зокрема [1], акумулюють зміст цих двох лексем: *баршишівник* — діалект. баришник; *баршишник* — заст.: людина, яка скуповує товар і перепродає його; перекупник, перепродавач. Словник Даля тлумачить слово *баршишник* як «незначний торговець», додаючи до нього яскраву лексему *варяг*, тобто «чужий» [2]. Згадується в ньому й іменник *барышідень*, відповідник до якого у Бориса Грінченка відсутній. До нього поданий цікавий лінгвокультурологічний коментар: це 2 травня, день Святого Бориса; ко-

жен, хто продасть у цей день щось з прибутком, буде вести вигідну торгівлю протягом року.

Лексема *базар* зафіксована у Б.Грінченка з додатковим значенням «базарний день», якого немає у Даля і в сучасних тлумачних словниках. Є й інші приклади слів, що не функціонують на сучасному етапі як економічні поняття: *годовище* (річний термін найму); *гуртівник* (оптовий торговець), порівн. у [1] — «погонич худоби».

Нестандартними є назви *драча* і *драчка*, які абсолютно відмежовані від семантики сучасних мовних одиниць. Так, *драчою* колись називали хабар (порівн. у сучасному значенні: сутичка, сварка). У носія мови на підсвідомому рівні відбувається контамінація семантики цих одиниць, оскільки він знає, що хабарі виникають там, де є розподіл. *Драчою*, за Б.Грінченком, колись називали завод, що спеціалізувався на пилянні лісу. Сучасна назва «*драчка*» зовсім змінює лексичне значення, належить до пасивного запасу й має відповідні позначки: 1) розм. — місце, де оббирають кого-небудь; форма оббирання, здирництва; 2) розм. — збройна сутичка між кимось, бій; 3) діалект. — машина для переробки проса на пшоно. Занурившись в історію лісового бізнесу, можна знайти прагматичне пояснення семантичних зсувів, що відбулися в слові *драча* на сучасному етапі. Через реконструкцію змісту лексеми *присівок* (збільшення заробітної плати робітників у вигляді землі, яку засіває хазяїн, а збирає врожай сам робітник) ми дізнаємося про те, що колись була і така форма розрахунків. Сучасного компаньйона в бізнесі (один з варіантів) було прийнято найменувати словом *приставщина* (людина, яка приєдналася до справи, додаючи до неї лише свою працю, а не гроші).

Лексема *купчик* (з наголосом на другому складі) є відповідником сучасне слово *покупець* і передає особливості українського традиційного етикету, порівн.: *пане покуцю!* — *пане купчику!* Суфікс *-ик* робить його «домашнім», спрямованим виключно на конкретну особу. Застаріла лексема має позитивні конотації до того, хто купляє: пошана, увага, бажання заохотити людину придбати товар тощо. Аналіз мовних одиниць близькоспоріднених мов дозволяє виявити специфіку їх уживання та виділити ті конотації, які притаманні саме українським назвам, порівн. у рос. мові: *покупець* — *накусник, покупицк, давалец, започиницк, веритель, заборицк* [2]. Подібні приклади не варто архаїзувати, оскільки вони є нашим національним скарбом, що зберігає не тільки історію формування української економічної терміносис-

теми, а й розвиток економічної свідомості українців, їхню історичну пам'ять. Отже, мовна одиниця набуває ознак історичного маркера з ознаками засобу міжетнічної комунікації.

2. Назви, що функціонують у сучасному економічному дискурсі, але мають інші конотації. Емоційна аура таких лінгвальних знаків відбиває історію економічних відносин в Україні.

Цікаві трансформації змісту спостерігаємо в лексемі *куркуль* (той, що прийшов з іншої місцевості й оселився тут), що набула за радянських часів чітких негативних політичних відтінків у семантиці та символізувала цілу епоху, пов'язану з розправою із справжніми господарями та їх ліквідацією як ворогів народу. У «Словарі» Бориса Грінченка це слово зафіксовано і в значенні «прізвисько, яке давали міщани козакам-чорноморцям» (Чигирин). Воно датовано 1909 роком і не має негативних конотацій. Порівняємо тлумачення цієї назви в інших лексикографічних джерелах. За радянських часів, як відомо, слово *куркуль* (у російському варіанті ще й *кулак*) — це зневажлива назва заможного селянина, спекулянта, на якого працюють наймити. Є версія, що назва була запозичена з турецької мови із значенням «небезпечний; такий, що вселяє страх» (порівн. у турецькій мові: *korkmak* (від *korku* — страх) [4]. Словник Ушакова [3] трактує значення слова *куркуль* як «багата, жадібна людина» і подає цікавий лінгвокультурологічний коментар: «Від застарілого *куркуль* — заможний селянин, кулак: найбільш вірогідним є українське походження». Отже, Ушаков надає слову *куркуль* значення, якого історично в українській мові не було і яке було депортовано в наш узус з російської мови разом з політикою партії більшовиків, яку вона проводила на той час. Цікаво, що в словнику Даля [2] ця лексема вжита як синонім до слова *баришник*, а також *варяг* (той, хто скуповує різні товари по селах; посередник, маклер).

Є семантичні зміни і в сучасній лексемі *депутат*, порівн. у Грінченка: *володар полонини*. Можна висунути гіпотезу, що слово стає провісником, засобом вірогідного моделювання майбутніх суспільних чи економічних відносин, оскільки подібне трактування мовного знака *депутат* для сучасної української дійсності теж є актуальним. Його можна використовувати як мовну родзинку, тому що емоційний потенціал цієї назви значно ширший від його словникового тлумачення. «Етимологічний словник російської мови» Макса Фасмера (онлайн-версія) свідчить, що ця лексема була запозичена через німецьку мову з латинської, проте в німецькій мові вона була відома у значенні «доля; те, що виділено». Таке пояснення його семантики відкри-

ває великі можливості для прогнозування та закріплення у словнику нових трактувань відомої назви у зв'язку з нашаруванням на неї нових «позамовних» змістів.

3. Застарілі економічні назви, що стали омонімами в сучасній українській мові: *вирва* (хабар; несправедливий збір). У свідомості сучасного носія мови актуалізується її фатична функція: це підсумок діяльності тих, для кого хабар замінив усі інші засоби розрахунків між людьми (порівн. спочатку хабар — потім вирва). Лексема *вислуга* (зароблене за службу, за Б.Грінченком) нагадує про те, що в минулому *вислугою* називали не тільки довготривале перебування на робочому місці, а й ту нагороду, на яку заслуговувала людина, яка працювала, а не відсиджувала на роботі протягом конкретного часу. Цей перший, позитивний за конотаціями, відтінок значення іменника *вислуга* зафіксований і в словнику Даля, але в подальшому (за радянських часів) був знівельований. Про це свідчать сучасні і російські, і українські тлумачні словники, у яких закріплено таке значення: «перебування на службі протягом тривалого часу». Такі трансформації призводять до появи негативних конотацій у подібних назвах та девальвації їх суспільного значення (порівн.: *заслужений* та інші спільнокореневі слова).

4. Застарілі іншомовні назви, що відповідають міжкультурному лінгвальному простору: *авдитор* (учень, визначений учителем для того, щоб вислуховувати домашнє завдання інших учнів). Подібна традиція існувала в окремих семінаріях. У деяких країнах так називали у XIX ст. молодого правознавця, що проходив стажування в суді, а також працівника суду. У Російській імперії так номінували працівника військового суду. Ці культурні традиції, включаючи і сучасне економічне значення терміна *аудитор*, позначилися й на українському узусі: *авдиторство* (перебування у ролі авдитора), *авдиторувати* (займатися вислуховуванням уроків товаришів). Але думка про те, що будь-яка терміносистема є лінійною, не відповідає дійсності: не можна порівняти її із звичайною сигнальною системою, у якій, натиснувши кнопку (термін), отримаєш абсолютно правильну відповідь (дефініцію, адекватну сучасному стану речей). Якби це було так просто, можна було б замінити національну терміносистему англійськими назвами і в такий спосіб перенести на український ґрунт і саму американську економічну модель.

5. Назви, що марковані в сучасних словниках як застарілі або територіально обмежені (діалектизми): *бабизна* (спадок від баби); *материзна* (спадок від матері); *маючий* (з наголосом на другому

складі) — заможний; *рата* (термін сплати; частина орендної плати на цей період). Звідси походять фразеологізми «*ратами виплачувати*», «*розкласти плати на рати*», «*суха рата*» (орендна плата в неврожайний рік), *на рати* (на виплат); *рахуба* (рахунок, лічба), *роздобуток* (промисел), *худоба* (майно, скарб), *хапанина* (хабарництво).

6. Назви, що відбивають національні засоби розв'язання економічних проблем: *пеня* (біда; халепа, нав'язлива людина), фразеологізми: «*мати на пеню*» (мати причину для сварки); «*пеню-волокти на когось*» (даремно когось звинувачувати). Існує декілька версій походження слова *пеня*: а) з латинської *poena* — кара, покарання; б) з фінської — тиснути, друкувати; в) з англійської етимологія схожа з походженням слова *фінанси*, існує з XIII ст. У російській мові у значенні «біда, покарання, докір» цей термін існував наприкінці XIX ст., а як «санкція, покарання за невиконання або прострочення взятих за домовленістю або встановлених законом фінансових зобов'язань», відповідно до словника Даля [2], функціонує з 1866 року, тобто поширено в узусі майже на сорок років раніше, ніж в українській мові.

7. Назви, в яких відбулася компресія змісту в сучасній українській мові: *папірник* (торговець папером), порівн. сучасне значення: «працівник паперової промисловості» [1].

8. Назви, що зберегли свій зміст, але функціонують в інших професійних/непрофесійних сферах: *менджун* (барішник, який займався обміном коней) — екон.; «той, хто менджує, тобто барішує» [1], *мізерія* (бідність, вбогість; майно бідняка; узагалі рухоме майно) — екон., сучасне: «дуже мала кількість чогось; дрібні господарські речі, майно; перен.: жалюгідна, нікчемна людина» [1]; *покуп* (купівля, попит, продаж) — екон. — сучасне: «куплена річ» [1].

Отже, зміни в семантиці наведених лексем ще раз доводять, що наукова термінологія є стабільно-нестабільною системою, що весь час перебуває у русі. Тому на побутовому рівні в економічній сфері зберігаються й застарілі назви, що можуть бути деархаїзовані в будь-який момент її розвитку, а поки функціонують, як правило, у розмовному стилі. Проте забувати про них не варто, бо саме ці, здавалося б, непотрібні, забуті слова іноді стають єдиним достовірним джерелом інформації та свідченням існування певних фактів з життя української нації. Крім того, нерідко закріплена в цих застарілих чи маловживаних словах інформація більше не зафіксована в жодному такому джерелі, яке б забезпечувало абсолютний рівень довіри (як відомості, що подано в ака-

демічних мовних словниках). Отже, слово стає не тільки матеріальним доказом реальності конкретних подій, а інструментом достовірної лінгвістичної експертизи в широкому значенні.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел.—К.; Ірпінь:ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
2. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка; [в 4-х томах] / Владимир Иванович Даль. — М.:Рус. яз., 1981–1982. — Т.1-4.
3. Толковый словарь русского языка; [в 4-х томах] / под ред. Д.Н.Ушакова. — М.: Сов. энциклопедия; ОГИЗ, 1935.
4. Русско-турецкий словарь /12 тыс. слов. — М.: Рус. яз., 1998. — 506 с.
5. Словар української мови /уклад. Б.Грінченко; [у 4-х томах]. — К.: Видавництво «Довіра» — УНВЦ «Рідна мова», 1997.

УДК 378.147: 371. 398

Копил Г. О.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри німецької мови
факультету міжнародної економіки і менеджменту
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ІНТЕРКУЛЬТУРОЛОГІЧНЕ РОЗУМІННЯ ЛІНГВОПЕДАГОГІКИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВЦІВ

***Анотація.** У статті розглянуті деякі аспекти наукових досліджень західних педагогів-лінгвістів щодо поняття інтеркультурологічного розуміння, а саме: про необхідність чи ігнорування врахування інтеркультурологічного підґрунтя в роботі з іншомовною інформацією, а також у міжкультурному спілкуванні.*

***Ключові слова:** інтеркультурологічне розуміння, культурні контексти, культурний детермінізм, орієнталізм, дидактика іноземної мови.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются некоторые аспекты научных исследований западными педагогами-лингвистами понятия интеркультурологического понимания, а именно: о необходимости или игнорировании учета интеркультурологического контекста в работе с иноязычной информацией, а также в процессе межкультурного общения.*